

Diverse aspecten van diversiteit

Michel Vandenbroeck bekijkt de recente geschiedenis van discussies over diversiteit en waarschuwt voor simplistische theorieën over de oorsprong van ongelijkheden en de reacties hierop.

Diversiteit: een 'nieuw' thema

Hoewel diversiteit geen nieuw fenomeen is, is de aandacht ervoor in maatschappelijk werk en onderwijs vrij recent. Migraties en nieuwe nederzettingen zijn dan wel van alle tijden, maar diversiteit als maatschappelijk en educatief thema werd pas in de late jaren 1970 en '80 geconstrueerd in Europa. De opgang van dit 'nieuwe' thema ging gepaard met sociologische veranderingen in het tijdperk. Het einde van het kolonialisme (of de opkomst van het neokolonialisme, zoals sommigen het zouden noemen) en een tekort aan arbeidskrachten in het rijkere deel van Europa leidden tot een naoorlogse migratie vanuit het Middellandse Zeegebied en de voormalige kolonies.

Oorspronkelijk leefden deze gezinnen vaak in aparte wijken, waardoor West-Europese landen niet werden beschouwd als etnisch en cultureel divers. De economische crisis van de late jaren 1970 leidde tot groeiende werkloosheid en werkonzekerheid bij arbeiders en verminderde de rol van de fabrieken als oord van sociale integratie, identiteitsopbouw en betrokkenheid. Voor veel gezinnen betekende de economische recessie een eerste ervaring (of dreiging) van neerwaartse sociale mobiliteit. Tegelijk kwam de rol van de welvaartsstaat in het gedrang: besparingen gingen gepaard met politieke discussies over een 'afgeslankte staat' waar sociale rechten niet langer vanzelfsprekend waren. Heel wat mensen werden geconfronteerd met groei-

ende arbeids- en sociale onzekerheid.

De overgang van de industriële maatschappij naar een kennismaatschappij (een bedreiging voor de tewerkstelling van laaggeschoolden maar groeiende jobkansen voor hooggeschoolden in de tertiaire sector) legde een grotere nadruk op scholing als voorwaarde voor sociale integratie. Arbeiders die geconfronteerd werden met neerwaartse sociale mobiliteit, ontmoetten 'geïmmigreerde' collega's die eindelijk begonnen aan een opwaartse sociale beweging. Merkwaardig genoeg begonnen de discussies over de noodzaak om etnische minderheden te laten integreren pas nadat deze groepen er zelf aan mee bezig waren.

Extreemrechts en multiculturalisme

In deze context wonnen twee tegengestelde bewegingen aan populariteit. De ene bestond uit racistische (o.m. extreemrechtse) groeperingen en politieke partijen (Vlaams Blok in Vlaanderen en Front National in Frankrijk). Ze

ijverden voor de repatriëring van etnische minderheden en een migratiestop. Aanvankelijk, in de jaren 1980, stelden ze minderheidsgroepen voor als concurrenten om het dalende aantal arbeidsplaatsen en als ondermijners van het kostbare sociale zekerheidssysteem. Later, vooral na 9/11, werd dit xenofob discours – onder invloed van extreemrechtse denktanks zoals GRECE in Frankrijk – uitgebreid met de verdediging van de culturele identiteit en de erkenning van diversiteit. Deze erkenning van de rechten van cultureel diverse groepen zou volgens extreemrechts onvermijdelijk lijden tot een 'culturenstrijd', vanwege de vermeende incompatibiliteit tussen de moslim en de Europese of christelijke 'cultuur' of 'waarden'. Dit nieuwe discours was niet langer gebaseerd op de veronderstelde superioriteit van de 'blanken', maar op het recht van staten en culturele groepen om hun culturele identiteit te vrijwaren. Die zou in West-Europa immers bedreigd worden door etnische minderheden, met name moslims.

De tweede beweging was een groeiend multicultureel en intercultureel discours op maatschappelijk gebied, meer bepaald in onderwijskringen. Hoewel het ethische en politieke standpunt tegengesteld was aan het nieuwe (extreem) rechtse, waren de analyse en concepten opvallend vergelijkbaar. De beweging eiste een erkenning van verschillende culturele groepen, met eigen normen en waarden, en analyseerde de moeilijkheden die gepaard gaan met de dialoog (of culturele conflicten) tussen deze groepen. Er verschenen boeken die, bijvoorbeeld aan de toekomstige leerkracht of maatschappelijk werker, het verschil uitlegden tussen

'mediterrane' en 'West-Europese' gezinswaarden. In deze bewegingen waren er verschillende opvattingen over 'goede praktijk'. Sommigen pleiten voor integratie van kinderen uit etnische minderheden door onderdompelingsprogramma's; anderen beweerden dat diversiteit een probleem is voor de meerderheid en ontwikkelden educatieve programma's opdat alle kinderen samen zouden kunnen leren.

Meerdere identiteiten

De parallellen tussen deze bewegingen en discours zijn opvallend. Beide moeten kritisch geanalyseerd worden op hun gedeelde vooronderstellingen, inclusief een monolithisch en statisch concept van culturele identiteit, gelinkt aan etnische afkomst. In de huidige samenleving identificeren mensen zich met verschillende groepen en ondergaan ze ook verschillende invloeden van culturele, linguïstische, professionele, religieuze, politieke en vele andere groepen. Zowel kinderen als volwassenen bouwen hun culturele identiteit op basis van de verschillende groepen waarbij ze zich thuis voelen en waaraan ze loyaal zijn. Identiteiten zijn dynamisch omdat dit 'thuis voelen' varieert in de tijd, maar ook omdat kinderen een actieve rol spelen op sociaal vlak: zij brengen verandering in de culturele groepen waartoe ze behoren. Vele auteurs hebben deze evolutie gedocumenteerd met benamingen als hybride of nomadische identiteiten, of 'multiple belongings' (meervoudige betrokkenheid).

Het opvoedkundige doel voor de kinderopvang is daarom niet om de culturele identiteit van kinderen te koesteren. Het is de bedoeling om bruggen te bouwen tussen diverse gezins- en sociale culturen en zo de meerdere identiteiten van die kinderen te ondersteunen. In deze complexe ontmoeting worden kinderen niet gedwongen om bijvoorbeeld 'Marokkaans' of 'Vlaams' te zijn; ze kunnen

uniek zijn en dus zelf actief meewerken aan hun identiteit, gebaseerd op meerdere betrokkenheden.

Hierbij moet gezegd dat zowel multiculturalisten als extreemrechtse groepen tekort schieten in een diepere analyse van structurele maatschappelijke ongelijkheden. Recente voorbeelden tonen waar deze 'decontextualisatie' toe kan leiden. Ten onrechte werd het geweld in de Franse voorsteden in de herfst van 2005 voorgesteld alsof het draaide om etnische segregatie, veeleer dan om een verregaande socio-economische kloof. In Vlaanderen verlaat een onaanvaardbaar hoog percentage adolescenten van etnische minderheden de school zonder diploma. Daarop stelde het Ministerie van Onderwijs voor om hun ouders te overtuigen van de voordelen van voorschoolse opvang. Een diepere kijk op dit fenomeen onthult echter dat de onderwijsachterstand ook dan een gevolg kan zijn van socio-economische ongelijkheden.

Pedagogiek van diversiteit en respect voor verschillen

Uit deze korte analyse zijn twee belangrijke conclusies te trekken. Ten eerste dat een pedagogiek van diversiteit cultureel essentialisme moet mijden en moet kijken hoe een meervoudige identiteit (inclusief meertaligheid) gewaardeerd kan worden bij kinderen en ouders. Dit kan helpen om stereotype curricula te vermijden die kinderen vastzetten in hun geschiedenis, zonder te kijken naar hun heden, laat staan hun toekomst.

Ten tweede is een pedagogiek van respect voor diversiteit niet compleet zonder een sociologische analyse van structurele ongelijkheden: diversiteitsopvoeding moet gepaard gaan met programma's voor sociale inclusie. Recent onderzoek in Vlaanderen en andere landen toont aan dat de toegang tot kinderopvang moeilijker is

voor ouders die minder geschoold zijn, werkloos of allochtoon. Daarom kan het nuttig zijn om het ontstaan van vooroordelen bij kinderen niet alleen te beschouwen als een oorzaak van later racisme en exclusie, maar ook als een symptoom van structurele ongelijkheden. Dit kan helpen om een eind te maken aan de oppervlakkige tweedeling tussen (blanke) ouders en (gekleurde) slachtoffers, die al te vaak de opvoedkundige debatten over diversiteit domineert. Een diepere analyse van hoe krachtverhoudingen tot stand komen is nodig, ook in de kinderopvang.

Een interessant voorbeeld hiervan is onlangs gedocumenteerd in een Brussels kinderdagverblijf, in een studie van Aïjsa Snoeck. Een moeder, recent geïmmigreerd uit Libanon, vroeg herhaaldelijk aan het personeel om haar dochtertje van 10 maanden op het potje te zetten na het slapen. Aanvankelijk weigerde het personeel dit, omdat zindelijkheidsstraining op deze leeftijd algemeen werd afgekeurd, maar uiteindelijk willigden ze de wens van de moeder in. In de interviews achteraf maakte de moeder duidelijk dat ze niet zozeer bezorgd was om de zindelijkheidsstraining op zich, maar dat ze wou weten dat haar stem gehoord werd. Zodra het personeel rekening hield met haar, kon er een wederzijdse dialoog beginnen. De medewerkers konden de Libanese ouders ervan overtuigen dat haar kind in goede handen zou zijn in de opvang. Wat zich hier voordeed, zowel bij de moeder als bij het team, was het vastleggen van de voorwaarden voor gedeelde opvoeding door het publieke en het private domein, met een wisselwerking die vandaag zo vaak ontbreekt in de samenleving.

Michel Vandenbroeck is verbonden aan de vakgroep Sociale Agogiek van de Universiteit Gent.
michel.vandenbroeck@ugent.be